

Goran Potočnik Černe

Psi lajajo, otrok pa odrašča naprej

***Odraščanje*, film Siniše Gačiča in Dominika Menceja.**

Produkcija: Zuhr film.

**V sodelovanju s Slovenskim filmskim centrom, z Zvokarno in Nuframe.
Slovenija, 2017.**

Slovensko filmsko krajino je leta 2017 zaznamoval koncept družine. Dokumentarec *Družina*, "resničnostni film" Roka Bička, ki v vse smeri razteguje to, kar naj bi bila 'normalna' družina. Igrani film *Družinica* Jana Cvitkoviča, ki presprašuje trdnost vezi 'normalne' družine v primežu zategujočih socialnih razmer plitke 'socialne' države. In *Odraščanje* Siniše Gačiča in Dominika Menceja, ki 'normalnost' družine postavlja na tnalno ljudskega glasu, tega deformiranega brata obče ljudske volje. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je samoumevno: Zakaj ravno družina? V čem je kleč te 'normalne' reči (ali celo 'normalnosti' te reči), da se o njej snema filme?

Če povzamemo učbeniško sociologijo, je družina osnovna celica družbe, temeljni gradnik družbe. A kaj to sploh pomeni, poleg zgolj formalnega razmerja med delom in celoto? Je to razmerje hierarhično, mrežno, kapilarno ali gre zgolj za zlaganje zidakov enega ob in nad drugega? Kaj zidake veže med sabo in kako trdno? Kakšne oblike in velikosti so in iz katerih vse snovi? In podobno. Formula kot taka namreč ničesar ne pove niti o družini niti o družbi. Je pa res, da začne, če jo obračamo in zvijamo, vendarle pro-

izvajati smisel. Če iz nje iztisnemo vsebino – golo matematično razmerje, začne pridobivati barve in vonjave. In vsak od omenjenih filmov razmerje med družbo in družino odene v svoje barve in vonjave, obrača in zvija ga po svoje: glede na to, kako ga umesti v poetiko svojega filma, v kakšen (družbeni) kontekst ga ovije, iz katere perspektive spusti vanj naracijo svojega filma, glede na smoter svojega filma itd.

Poleg tega formalnega razmerja, v katero je družina vpotegnjena, je pomembno tudi samo mesto, topos družine. Družina leži na preseku dveh bivanjskih razsežnosti: družbene (obče) in individualne (posebne). V družini se stikata dva načina posameznikovega bivanja: politično in intimno (zasebno) ali še natančneje, njune meje se v družini zabrisujejo, elementi ene strani prehajajo v elemente druge in obratno. V družini je intimno že tudi politično in politično že tudi intimno. Čeprav je družina pregrada, ki intimnemu zagotavlja prostor varnosti (vsaj pred zunanjim svetom), je prav ta pregrada sama stkana iz niti, ki pritekajo s konopcev različnih mehanizmov podružbljanja individualnega (posebnega). In čeprav je družina pregrada, je hkrati tudi prevodnik individualnega (posebnega) v polje družbenega. Zato vedno, kadar družino opazujemo kot skupek individualnih, sorodstveno povezanih elementov, vidimo v njej sledi družbenega, ki te individualnosti ukrivlja s svojo prisotnostjo. In vsakič, ko družino analiziramo kot družbeni fenomen (kot osnovno celico družbe), na vseh koncih in krajih ven štrlijo posebnosti, ki jih v kontekstu družbenega lahko razumemo le kot patološke sledi intimnega načina bivanja posameznika v političnem okviru skupnosti. To je kvantna fizika družine. Ali če to povemo še s parafrazo Tolstojevega vstopa v *Ano Karenino*: vse normalne družine so si podobne, vse nenormalne družine pa so nenormalne na poseben, individualnosti poln način. Tendenca, že kar norma družbenega pa je, da poskuša te posebnosti normalizirati, da poskuša posekati dvigajoče se glave individualnosti. Posebnost družbenega ni nič drugega kot nenormirana nenormalnost. In posebnost, s katero se soočamo v dokumentarnem filmu *Odraščanje*, je istospolno partnerstvo, natančneje istospolno starševstvo.

Film *Odraščanje* je posnela številčno (tudi za slovenske razmere) skromna ekipa na čelu z režiserjema in snemalcema Sinišo Gačičem in Dominikom Mencejem. (Leta 2014 sta na Festivalu slovenskega filma pobrala večino smetane. Siniša Gačič je za svoj prvi dolgometražni dokumentarec *Boj za* prejel vesno za najboljši celovečerec, Dominik Mencej pa je s študentskim filmom *Prespana pomlad* osvojil vesne za najboljši kratki film, režijo in scenarij.) Narativna strategija filma je zastavljena zelo večje in že

od vsega začetka da jasno slutiti, kakšno je njeno sporočilo. *Odraščanje* za svojo izhodiščno točko vzame družino kot osnovno celico neke skupnosti. Oziroma za svoje izhodišče vzame skupnost, ki družino razume kot svojo osnovno celico, matriko, ki se iz družine preslikava na celotno tastero skupnosti. Oziroma za svoje izhodišče vzame skupnost, ki z obrnjeno, pervertirano logiko misli, da sme določati, kaj ("normalna") družina je, kaj bi morala biti in katere posebnosti naj ne bi sodile vanjo (da bi matrika res odražala to, kar skupnost pričakuje, da bo odražala – družina skupnost in ne *vice versa* skupnost družino). Avtorja filma zelo dobro ujameta trenutek (zaporedje trenutkov), ko je določena družina postavljena oziroma vstopi v ta precep alogičnih (zato pa toliko bolj moralističnih, politikantskih in ideoloških) pričakovanj skupnosti, ko najintimnejši del življenja te družine zapusti varne okvire in stopi na poligon podružbljajočih mlinov javnega življenja te skupnosti. Pri tem niti ni pomembno, ali gre bolj za sestop, vdor političnega v intimno, ali bolj za zavestno odločitev nosilcev individualnosti, da vstopijo v javnost, dvignejo glas in z logiko odgovorijo alogiki. Ko se ta 'komunikacija' enkrat vzpostavi, se začne odvijati znotraj poenotene polja, nekakšnega nikogaršnjega ozemlja, kjer intimno ne more več biti zgolj intimno, saj se daje na razpolago političnemu, in politično ni več zgolj politično, saj vase sprejema intimno.

Kot rečeno, ima družina štirimesečnega Tiborja in njegovih mam Daje in Jedrt svojo posebnost: dve mami, ki živita v istospolnem partnerstvu. In kot taka je Tiborjeva družina šolski primer nenormiranosti nenormalnosti. Po drugi strani pa bi bili Tibor, Daja in Jedrt težko bolj normalni, kot so. In film naredi vse, da bi to čim bolj nazorno in jasno podčrtal. So namreč tako normalni, da so že preprosto dolgočasni. In *Odraščanje* stavi vse karte na to dolgočasno sliko družinskega življenja (nenormirane nenormalnosti). Zato *Odraščanje* ni zgolj portret neke družine v smislu gesla *l'art pour l'art*. Film v ozadju družinskega portreta izrisuje nazadnjaškost tradicionalizma, homofobičnost ljudskega glasu, prostaškost biologizma in politično koncipirano strategijo sejanja strahu pred vsem drugačnim (beri: nevarnim). Zato kot tak postavlja ogledalo tako slovenski družbi kot tudi vsakemu od gledalk in gledalcev posebej (naj vrže kamen tisti ali tista, ki je glede tega nedolžen oziroma nedolžna). A ta družbeni moment, ta del političnega, ki vstopa v intimno, zasebno, ni v prvem planu filma. Bolj kot ne gre tu za idejno scenografijo časa in prostora, ki jo film zajame, ko se osredini na Tiborja, Dajo in Jedrt. Ti so njegov neposredni objekt zrenja in to, kako rokujejo z nazadnjaškostjo tradicionalizma, s homofobičnostjo ljudskega glasu, prostaškostjo biologizma in politično koncipirano strategijo sejanja strahu pred vsem drugačnim.

Daja in Jedrt se v od vseh najbolj družinskem času, na predvečer božiča 2015, z državljansko držo vključita v predvolilno kampanjo *Čas je za* ob referendumu o zavrnitvi novele zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. In se s tem pogumno izpostavita in razgalita svoje zasebno življenje pred slovensko javnostjo. Naj spomnimo, novela naj bi med mnogimi drugimi novostmi in rešitvami tudi izenačila istospolne in heteroseksualne zveze z enostavno spremembo v dikciji zakonskega besedila. In sicer v delu, ki se nanaša na definicijo zakonske zveze. Ta naj ne bi bila več zveza moškega in ženske, ampak preprosto dveh oseb. In ta dikcija zakonskega besedila je postala kamen spotike, če lahko tako milo imenujemo nekaj, kar je v referendumskem času rezultiralo v vrsto nestrpnih in sovražnih antikampanj pod skupnim imenom *Za naše otroke gre*. Sprememba, ki jo je prinašala novela zakona, je praktično pomenila, da bi istospolni partnerji lahko sklenili zakonsko zvezo in s tem pridobili tudi vse iz zakonske zveze izhajajoče pravice (pa tudi dolžnosti). Med njimi bistveno, biti starš (pa tudi pravico do bolniške, uveljavljanje vzdrževanega člana, pravico otroka do dedovanja in podobno). Skratka, enakost, ki jo nam vsem zagotavlja ustava. Daja in Jedrt, ki sta bili v zvezi že sedem let, sta sina Tiborja dobili s pomočjo umetne oploditve. Daja in Jedrt sta bili tako *de facto* že staršinja (Daja tako ali tako, saj je Tiborja rodila), želeli, hoteli in konec koncev tudi zahtevali pa sta to, da bi lahko bili (obe!) staršinja tudi *de jure*.

Odraščanje zavzame jasno stališče in stopi na stran Jedrt in Daje oziroma prikaže njuno zgodbo oziroma pokaže vso referendumsko norijo skozi njuno razumevanje te norije in skozi njuno aktivno vlogo v razumevanju te norije. A bolj kot na *de jure* se film osredini na *de facto* njunega starševstva. Bolj kot sam politični boj, ki sicer diha iz vseh por filma (recimo kot glas napovedovalca iz televizijskega sprejemnika ali kot Dajina žalost, ker je sorodniki ne podpirajo v njenem boju, ali kot bes Jedrt, ker bo pasivnost volivcev ogrozila novelo zakona, ali kot veliko razočaranje, ko referendum uspe), ga zanima dinamika dnevne sobe. V ospredje postavlja vsakdanji ritem mlade družine. *Odraščanje* je zabeležka prizorov 'normalnega' življenja: dojenja, previjanja, hranjenja, nakupovanja, igranja, crkljanja ... Že skoraj nesramno in voajersko z nočne omarice ali sovoznikovega sedeža zremo v njihovo življenje in smo priče pogovorom, veselju, zagatam, žalosti, jezi in razočaranju. V ta vsakdanji ritem, v subjektivne kadre, pa avtorja spretno umeščata dele televizijskih soočanj, priprave na soočanja in intervjuje in javne manifestacije gibanja *Čas je za* – v tem smislu objektivne kadre. A kot rečeno, ti posnetki vedno nekako ostanejo v drugem planu. In če nam že kaj sporočajo, sporočajo, da se norost, nenormalnost

koti tam zunaj, onkraj sten Tiborjevega doma. Zato nas niti ne šokira televizijsko soočenje, v katerem smo s strani tabora *Za naše otroke gre* dobesedno prestreljeni z izbruhi sovraštva in gnusa, bebavosti in toposti ter manipuliranja in zvijanja (kvazi)znanstvenih resnic. Če je to res to, kar bi podpisala večina državljanov Slovenije (in glede na rezultat referendumu tudi je), potem je esenca naše družbe mentalno in moralno še globoko v fevdalizmu. Pa nas ta škaf pomij nekako niti ne gane, mogoče le razočara, v kolikor v svoji skrajnosti in absolutni zavarovanosti v svoj prav že ni celo smešen. To, kar nas zares zadene, je nekaj bistveno bolj nedolžnega, tako mimobežnega, da bi to skorajda spregledali. Daja je, mislimo, da prvič, povabljen v televizijsko oddajo, da poda svoja mnenja in stališča in se sooči z nekom iz nasprotnega tabora. Sam pogovor poteka pričakovano dvotirno – v tem smislu nič pretresljivo novega, na eni strani poskus argumentativnega podajanja informacij in osebnih izkušenj, na drugi nizanje biologizmov in psihologizmov brez resne utemeljitve ali preveritve ‘znanstvenih’ dejstev. A bistven je moment, ki se zgodi kader ali dva pred tem. Na tem momentu temelji celoten film *Odraščanje*. Kamera ujame Dajo in njenega sogovornika v pogovoru, tik preden vstopita v studio, ko lučka *on air* še ne sveti, ko so ljudje še lahko ljudje. In o čem se pogovarjata Daja in njen ‘nasprotnik’? Ali že tu soočita svoja diametralno nasprotna si stališča? Ne. Pogovor med njima teče o vsakdanjih tegobah starševstva. V smislu: “Pri nas je to tako ... Aha, pri nas pa tako.” Ko se pač srečata dva neznanca in spoznata, da imata nekaj skupnega – majhnega otroka –, in si izmenjata starševske izkušnje. Starševski čvek pač. Ali je lahko še kaj bolj običajnega, vsakdanjega, ‘normalnega’ – kljub temu da se pogovarjata heteroseksualni oče in lezbična mama! Ko se dvigne zastor, je ‘čarobnega’ trenutka seveda hitro konec, a kamera naših avtorjev ga je zabeležila, njuna smelost in dobra presoja pa vključila v film. In takšen, kot je, je ta *small talk*, to kramljanje, *tour de force* filma *Odraščanje*.

V čem je naša težava? Agenda Jedrt in Daje nam je jasna. Tu ni velikih ovinkarjenj, prekrivanj, skritih namenov. S tem, ko sta se vključili v kampanjo, jima je šlo za Tiborja, za njunega otroka in za vse druge otroke, ki so in ki še bodo v enakem položaju. Na drugem koncu referendumskega bojnega polja pa so pobudniki referendumu, in glej, tudi njim gre za otroke, in to kar za “naše otroke”. Tako enim kot drugim gre torej za otroke. Pa se nekoliko pomudimo pri pobudnikih referendumu, nadenimo jim ime, Aleševi. Najprej, za katere “naše otroke” jim gre? Le za njihove otroke, otroke pobudnikov referendumu? Ampak ti otroci že imajo starša (*de jure*) in z novelo zakona se zanje nič ne spremeni. Oče bo ostal oče, mama

mama, kljub spremenjeni dikciji v besedilu zakona. Če torej nima smisla, da bi se borili za svoje otroke, se torej borijo za vse druge otroke (tudi za še ne rojene), ki pa so tudi otroci vseh nas. Če predpostavimo, da se "naši" kot obči pojem navezuje na vse člane skupnosti. Tu imajo Aleševi dve kar hudi težavi. Kdo jih je delegiral, da se borijo za naše otroke? Mogoče, celo gotovo, da jih je kdo, a zagotovo ne vsi. Torej nimajo mandata za to, kar počnejo – da zastopajo kar vse naše, rojene in še ne rojene otroke. Poleg tega se po tej logiki, če se borijo za vse otroke, borijo tudi za otroke vseh istospolnih parov, Tiborja, recimo. Torej se borijo, da Tibor ne bi smel imeti dveh staršev (ki ju *de facto* tako ali tako že ima), in se hkrati borijo, da bi Tibor imel dva starša, a takšna, ki ju *de facto* nima. To pa je precej shizofrena pozicija ali še kaj hujšega. A položimo karte na mizo in recimo bobu bob. (Konec koncev je bil film posnet in ga gledalci in gledalke gledamo tri leta po referendumskih dogodkih. Kar pomeni, da že poznamo izid referendumoma in da so vse maske med tem že zdavnaj popadale z obrazov vseh vključenih in vpletenih.) Aleševim preprosto ne gre za otroke, to je njihov pokerski blef (moramo reči, da precej slabo zaigran). Aleševim gre za preprečitev, da bi se istospolne registrirane skupnosti izenačilo s heteroseksualnimi. In da bi geji in lezbijke tako dobili enake pravice, kot jih imamo vsi ostali, ki smo *straight*. Da bi, recimo, lahko posvojili otroke ali se odločili za zunajtelesno oploditev ali nadomestno materinstvo. Za to jim je šlo in jim še vedno gre.

A tudi tu imajo kar nekaj (logičnih, če že ne drugih) težav. Namreč, kakor koli že obračamo njihove 'argumente', vedno tako ali drugače pridemo do pojma naravnega. To, da imata lezbijki ali celo (bog ne daj) geja otroka, je preprosto nenaravno (od tu je le korak do nenormalnega, od tod pa le pol koraka do nemoralnega). Zakaj? Ker je spočetje biološki akt in je nujen predpogoj za otroka. S tem se sicer lahko strinjamo. Da se otrok rodi, je potrebno spočetje. A biološko dejstvo samo še ni zadosten razlog, da bi že kar govorili o naravnem dejstvu. Narava sama nam postreže z nešteti primeri, ko živali ene vrste posvojijo mladiče druge vrste (kaj šele znotraj ene same vrste). Torej, za to da si starš, biološko dejstvo spočetja ni nujen pogoj. Še enkrat, spočetje je nujno le za to, da se otrok rodi. Pa naredimo od biologije in narave še en korak naprej. To, ali smo oziroma ali smemo biti starš ali ne, ne legitimira niti biološko niti naravno dejstvo, temveč zakon. Zakon je v tem primeru nad naravo. Najbolj evidentna je v tem primeru posvojitve. Čeprav je ta v Sloveniji zelo težka in redka (zaradi padca novele zakona še bistveno težja, kot bi bila, če bi novela zakona obveljala), pa je na hitro njen redosled takšen. Biološki starši (tisti, ki so otroka spočeli)

so ali neznani ali se odrečejo roditeljski pravici. Če si v enem letu ne premislijo, ker to pravico jim zagotavlja zakon, postane posvojitev pravno-močna in krušni starši z zakonom postanejo edini starši. Skupaj z njimi se na posvojenega otroka prenesejo tudi vsa sorodstvena razmerja, sorodstvena razmerja bioloških staršev pa se izbrišejo. Kar seveda pomeni, da ko enkrat govorimo o družini, odpadeta tako biološki diskurz kot diskurz o tem, kaj je naravno in kaj ne. V kolikor ju še vedno uporabljamo, gre ali za neznanje, ali za zavajanje, ali pa za manipulacijo. V začetni in končni fazi to, kdo je starš in kdo ne, določa zakon. In pika. Družina je družbeni, ne naravni pojav. In pika. To, da mi razumemo družino kot celico očeta, mame in otrok, je stvar tradicije, kulture in navsezadnje zakona. Narava s tem nima nič. Skratka, to je naš (začasni) družbeni dogovor, ki pa se ga lahko, ker je dogovor, tudi spremeni. In novela zakona je ta dogovor poskušala spremeniti. In v tem je vsa agenda Aleševih: preprečiti ta dogovor, preprečiti, da bi bila lahko družina tudi celica dveh očetov in otrok. Zakaj? Ker je to nenaravno, ker ni normalno in ker je nemoralno.

A tu nastopi že omenjeni *tour de force*. Kaj pa, če je vse to govorjenje o nenaravnosti in nenormalnosti le govorjenje, govoričenje, ki prekriva strah? Strah, da družine istospolnih parov vendarle niso tako nenaravne, tako nenormalne. Da niso tako drugačne. Če pa že so, so drugačne, ker smo vsi v neki meri drugačni drug od drugega. Strah, da je trdno prepričanje, trdno verjetje v svoj prav počasi začel najedati črv dvoma. V tem smislu film *Odraščanje* nekoliko pogreši. *Za naše otroke gre* prikaže v preveč enoznačni in enoplastni luči. Kar koli izrečejo predstavniki tega tabora v filmu, zveni žaljivo in sovražno ali skrajno bebasto, osnovnošolsko in brez najmanjše sledi argumentativne logike. (To, da je takšno govorjenje prepričalo dobrih 60 % tistih, ki so se referendumu udeležili, je seveda poseben problem.) Mogoče ta enoplastnost in enoznačnost držita za klovne, ki so bili postavljeni v prve bojne vrste. Posameznike in posameznice, ki jim je bilo bodisi vseeno, da so klovni, bodisi se niso zavedali, da so klovni. A za ostale, ki so bili pomaknjeni nekoliko bolj v ozadje, bi težko verjeli, da preprosto brez preostanka, brez kančka dvoma, stojijo za tem, kar je bilo izrečenega v eter in podanega v javnih prostorih. Zakaj? Ker sama gola, iz vsakdana vzeta dejstva nasprotujejo izrečenim stališčem. Fokus, naracija in struktura filma *Odraščanje*, osredinjeni okoli zasebnega življenja Daje in Jedrt, to zelo lepo pokažejo. Jedrt in Daja sta tako normalni, da bi bili težko bolj normalni. In ko zapišemo normalni, mislimo: vsakdanji in nezstopajoči – njuna družina se ves čas giblje nekje na povprečni vrednosti, če se izrazimo nekolikant statistično. Družina v previjalnici, družina

ob nakupovanju v trgovskem centru, družina na sprevodu dedka Mraza pred ljubljanskim Magistratom, družina pri dojenju in podiranju kupčka, družina pri spremljanju televizijskih poročil, družina pri nakladanju v avto in nastavljanju lupinice ... Naj mi Jedrt in Daja oprostita, ampak njuno življenje je prijetno dolgočasno. Če pustimo ob strani težave, ki jih imata zaradi istospolne usmerjenosti. A to so težave, ki jima jih povzročata ožja in širša okolica. Ni pa to nekaj, kar bi prihajalo iz njune družine. Jedrt in Daja preprosto ne štrlita ven. In avtorja film zapeljeta točno v to smer. Konec filma je namreč posnet dve leti po referendumu, ko je Tibor že malček in veselo hodi naokoli. In kamera Tiborja, Jedrt in Dajo vnovič ujame v že videne kadre družine ob nakupovanju v trgovskem centru, družine na sprevodu dedka Mraza pred ljubljanskim Magistratom ... Tibor, Daja in Jedrt še vedno počno iste, vsakdanje, preproste, družinsko ljubeče stvari. Njihova *de facto* družina preprosto (v skladu z normo, naravno in moralno) živi naprej. S to razliko, da bi bila, če referendum o noveli zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ne bi uspel, njihova *de facto* družina tudi *de jure* družina. Na nekaterih področjih bi lahko živeli bolj kakovostno življenje, na tistih, ki so vezani na pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz naslova zakonske zveze. A v osnovnih obrisih bi bilo to verjetno to. Kaj se je torej zgodilo na referendumu? Če parafraziramo v politikantske namene že zlorabljeni rek: Psi so lajali, otroci pa rastejo naprej. Ne glede na vse. Ali kot nekje v filmu reče Daja: "Mi smo že tu." Istospolni pari, tudi taki z otroki, so tu. So del družbe. Ne da so med nami, so mi, so sestavni del prve osebe množine. Ne bodo se pojavili šele zaradi uveljavitve tega ali onega zakona. Kar pa seveda pomeni, da so določenemu številu ljudi v Republiki Sloveniji kršene temeljne človekove pravice in pravice, vpisane v Ustavo. 14. člen Ustave Republike Slovenije se namreč glasi: "V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino." In če je Alešev strah tega, da so lezbijke in geji preprosto preveč podobni vsem drugim državljanom, jih je strah tega, da jih v množici enakih ne bodo uspeli prepoznati in jih zaradi tega ali onega razloga izločiti in ločiti od ostalih. Pravzaprav jih ni strah njihove drugačnosti, strah jih je tega, da niso drugačni. In če je Alešev strah tega, potem jih je preprosto strah 14. člena Ustave Republike Slovenije. Naj ta zapis končamo z besedami angleškega glasbenika Rag'n'Bone Mana: "*I'm only human after all ... Don't put your blame on me.*"